

УДК 377.8.011.3

СТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ТВОРЧОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Фесенко О.С., здобувач
кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

У статті розкрито сутність понять «інтелект», «освітнє середовище» у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців; визначено дефініцію «інтелектуально-творчого освітнього середовища» як педагогічної умови формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення дисциплін природничого циклу; визначені та схарактеризовані підходи, найбільш ефективні для створення інтелектуально-творчого освітнього середовища у процесі вивчення дисциплін природничого циклу.

Ключові слова: інтелект, освітнє середовище, інтелектуально-творче освітнє середовище, методична компетентність майбутніх учителів, педагогічна умова.

В статті определена сущность понятий «интеллект», «образовательная среда» в научных исследованиях зарубежных и отечественных ученых; определена дефиниция «интеллектуально-творческая образовательная среда» как педагогическое условие формирования методической компетентности будущих учителей начальных классов в процессе изучения дисциплин естественного цикла; определены и охарактеризованы подходы, наиболее эффективные для создания интеллектуально-творческой образовательной среды в процессе изучения дисциплин естественного цикла.

Ключевые слова: интеллект, образовательная среда, интеллектуально-творческая образовательная среда, методическая компетентность будущих учителей начальных классов, педагогическое условие.

Fesenko O.S. CREATION OF THE INTELLECTUAL AND CREATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A PEDAGOGICAL CONDITION OF THE FORMATION OF THE METHODOLOGICAL COMPETENCE OF A FUTURE TEACHER

The article reveals the essence of such concepts as "intelligence", "educational environment" in the researches of foreign and domestic scientists. The definition of the "intellectual and creative educational environment" as a pedagogical condition for the formation of methodical competence of future elementary school teachers in the process of studying the natural science disciplines has been elaborated. The approaches that are most effective for the creation of the intellectual and creative educational environment in the process of studying the natural science disciplines have been defined and characterized in the article.

Key words: intelligence, educational environment, intellectual and creative educational environment, methodical competence of future teachers, pedagogical condition.

Постановка проблеми. Запровадження галузевих стандартів вищої освіти вимагає підвищення рівня методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення дисциплін природничого циклу в умовах педагогічного коледжу. За такої ситуації виникає об'єктивна потреба визначення педагогічних умов, які уможливають створення інтелектуально-творчого освітнього середовища, яке певною мірою впливає на формування зазначеного явища. У такому контексті обґрунтування особливостей створення інтелектуально-творчого освітнього середовища як педагогічної умови формування методичної компетентності майбутніх учителів являється актуальною й своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти питання визначення

педагогічних умов формування методичної компетентності вчителів досліджували А. Борисова, А. Волощук, Н. Майєр, Ю. Присяжнюк, В. Рейдало В. Студенікіна, Н. Цюлюпа. Над питаннями організації і застосування освітнього середовища як засобу впливу на розвиток особистості працювали педагоги-класики Ж.-Ж. Руссо, Дж. Дьюї, М. Монтесорі, К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський. Специфіку й унікальність освітнього середовища як засобу впливу на особистість досліджено з позицій: системи впливів і умов формування особистості (В.А. Ясвін); сукупності соціальних і культурних психолого-педагогічних умов в освітньому закладі (Ю.Н. Кулюткін) тощо.

Мета статті полягає у створенні інтелектуально-творчого освітнього середовища

як педагогічної умови формування методичної компетентності майбутніх учителів у процесі вивчення природничих дисциплін в умовах педагогічного коледжу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів педагогічного коледжу можливо засобом створення інтелектуально-творчого освітнього середовища, яке забезпечується понятійно-аналітичним або продуктивно-синтетичним рівнем компетентності з природничих дисциплін, залежності від мотивації, опанування сучасними педагогічними технологіями, методами і прийомами навчання.

Поняття «інтелект» у філософських словниках визначається як «сукупність здатностей індивіда; розумовий потенціал, джерело творчості, збагачене науковими знаннями та культурними цінностями» [1, с. 149]. У словниках з психології сутність дефініції «інтелект» розкривається у значенні: «розум; здатність людини мислити; індивідуальні особливості, які належать до пізнавальної сфери, насамперед, до мислення, пам'яті, сприйняття, уваги» [2, с. 179].

Інтелект відображає розумові здібності, здатність до аналітичного способу мислення та естетичної діяльності. Інтелект проявляється через: навчання, здатність набувати нові знання та вміння, здатність знаходити вихід із нестандартних ситуацій, вміння адаптуватися до складних ситуацій, незнайомого середовища або у творчості. Обов'язковим компонентом інтелекту науковці вважають моральні якості, «духовне підґрунтя будь-якої інтелектуальної активності» [1, с. 149].

Найвищий рівень розвитку інтелекту визначається рівнем розвитку мислення, а також сприйняттям, пам'яттю, мовленням. До основних критеріїв, за якими оцінюється розвиток інтелекту належать «глибина, узагальненість, швидкість оволодіння знаннями, володіння способами кодування, перекодування, інтеграції та генералізації почуттєвого досвіду на рівні уявлень і понять» [2, с. 179]. Виняткова роль належить спостережливості, операціям абстрагування, узагальнення, порівняння, у результаті чого створюються внутрішні умови для «поеднання різноманітної інформації про світ речей і явищ в єдину систему поглядів, які визначають моральну позицію особистості та сприяють формуванню її спрямованості, здібностей і характеру» [2, с. 179].

У наукових дослідженнях наголошується на взаємозв'язку понять «інтелект», «інтуїція», «творчість». За концепцією Ф. Шеллінга, «інтелектуальна інтуїція» є рушійною

силою акту творчості. Здатність методично грамотно розв'язати непередбачувану педагогічну ситуацію у процесі викладання природничих дисциплін визначає рівень сформованої методичної креативності як компоненти методичної компетентності. Методична поведінка, адекватно спрямована на ефективне розв'язання нестандартних педагогічних ситуацій, знаходиться у прямій залежності від інтелектуальних здатностей, у тому числі інтелектуальної інтуїції, майбутніх учителів початкових класів.

Методична компетентність майбутніх учителів включає компонент методичної креативності, який передбачає здатність знаходити вихід із нестандартних ситуацій, вміння адаптуватися у складних умовах, а також сучасних вимог сьогодення. Креативність вимагає постійного вдосконалення інтелектуальних здібностей за умов: саморозвитку, самонавчання, розв'язання завдань аналітичного характеру, естетичного ставлення до педагогічної діяльності; траєкторії творчого самовираження суб'єктів навчального процесу. Обов'язковим компонентом інтелекту науковці вважають моральні якості, «духовне підґрунтя будь-якої інтелектуальної активності» [1, с. 149].

Особливістю методичної компетентності учителів природничих дисциплін є здатність до відтворення світу речей і явищ, об'єднання їх у єдину систему поглядів, відображення наукової картини світу й власного світогляду. На цьому етапі відбувається не лише формальний акт передачі знань із галузі природничих наук, але і відтворення у свідомості учнів певного рівня світогляду вчителя.

У тлумачному словнику дефініцію «середовище» розкрито як «оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов, в яких протікає діяльність людського суспільства, організмів» [3, с. 660].

Сформована методична компетентність у майбутніх учителів початкових класів передбачає здатність до методично грамотної поведінки. Отже, в освітньому просторі педагогічного коледжу у процесі вивчення природничих дисциплін важливим завданням постає створення відповідного інтелектуально-творчого освітнього середовища.

Аналіз наукових розвідок уможливило визначити сутність поняття «інтелектуально-творче освітнє середовище» як складну психолого-педагогічну систему інтелектуально-творчих впливів і засобів формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Умо-

вою забезпечення формування інтелектуально-творчого освітнього середовища є застосування *цілісного й системного; індивідуального, особистісно-орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, а також принципу гуманізації змісту природничих дисциплін.*

Здатність до формування цілісної природничо-наукової картини світу, встановлення взаємозв'язків між об'єктами у природі та інш. у школярів вимагає від майбутніх учителів систематизованих ґрунтовних знань. Застосування *цілісного та системного підходів* до формування цілісності знань про природу забезпечить високий рівень інтелектуально-творчих можливостей майбутніх учителів.

Над проблемою формування цілісності й системності знань про живу природу на усіх рівнях конструювання змісту освіти працювала А.В. Степанюк [4]. Як зазначають В.Р. Ільченко, Л.М. Рибалко, А.В. Степанюк, цілісність знань про живу природу включає інтеграцію наукових знань на основі загальних закономірностей природи. Останнє визначається цілісністю живої природи, в якій все від молекул до біосфери взаємопов'язане на основі обміну речовин, енергії, інформації [4].

Ознакою цілісності й системності знань про природу є розуміння майбутніми учителями початкових класів загальних закономірностей природи, уміння пояснювати явища, властивості, взаємодію об'єктів живої і неживої природи. Інтелектуально-творчим показником цілісності знань у майбутніх учителів початкових класів є сформовані інтегровані знання про природу, побудовані з урахуванням глибоких міждисциплінарних зв'язків (у галузі ботаніки, зоології, анатомії, екології, географії, астрономії, фізики, хімії); розуміння основ синергетики до наскрізних закономірностей (періодичності, збереження та спрямування процесів до рівноважного стану) у біосфері.

Проблема запровадження *індивідуального підходу* у навчанні є предметом дослідження багатьох науковців. Так, М.М. Фіцула наголошує на тому, що викладач повинен вивчати своїх учнів, знати їх індивідуальні інтереси та нахили [5].

Застосування індивідуального підходу в умовах інтелектуально-творчого середовища надає можливість здійснювати науково-дослідну роботу з обдарованою молоддю, а також надавати індивідуальну допомогу студентам у розв'язанні творчих завдань.

Серед видів індивідуальної роботи майбутніх учителів особливої уваги заслу-

говують: підготовка рефератів, творчих завдань, розробка творчих проектів; підготовка завдань до конкурсів, виставок, фотовиставок; написання індивідуальних практичних, лабораторних робіт; виконання навчально-дослідних завдань, варіативних контрольних, тематичних робіт.

Важливим засобом створення інтелектуально-творчого освітнього середовища у процесі вивчення природничих дисциплін ми вважаємо запровадження *особистісно-орієнтованого підходу*. Психологи визначають це явище як відношення педагога до особистості вихованця, відповідальність суб'єкта за власний розвиток. Особистісно-орієнтований підхід пов'язаний з тим, що вчитель виступає у ролі консультанта, а учень вважається активним суб'єктом самоосвіти і самопізнання [5]. Створення суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога і студента є необхідною умовою того, що «стимулює студентів до творчої роботи, надає процесу засвоєння знань цілеспрямованості та сприяє більш ефективній педагогічній діяльності» [6, с. 130], – зазначає В.М. Нагаєв.

У процесі вивчення дисциплін природничого спрямування у педагогічних коледжах особистісно-орієнтований підхід спрямовується на розвиток важливих професійних якостей: комунікабельності, відповідальності, ініціативності, креативності, вміння реалізувати власний індивідуально-творчий потенціал. Методична креативність, методичне мислення, методична творчість та інші складові методичної компетентності розвиваються у процесі навчання, спираючись на особистісні якості майбутнього вчителя.

В.С. Шаган та В.А. Адольф до змісту особистісної складової структури методичної компетентності відносять комунікативність, відповідальність, готовність до рефлексії, здатність до самоаналізу і самоуправління. Зазначені якості особистості наповнюють рефлексивний компонент блоку вектору рушійної сили методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. На нашу думку, саме методична рефлексія забезпечує зворотній зв'язок суб'єкта педагогічної діяльності з об'єктивним освітнім середовищем, визначає здатності педагога до методичної самооцінки, самоаналізу, самоконтролю, саморегуляції.

Професійні якості як компонент методичної компетентності формуються на основі професійних цінностей. І.А. Зязюн вважає, що професійні цінності упорядковують життя та діяльність майбутнього педагога, вносять у них оціночні моменти, стають реальними орієнтирами поведінки

і формують життєво-практичні установки [7]. Для майбутнього педагога важливими є такі професійні якості: дотримання професійного етикету; чесне та старанне виконання професійних обов'язків; працьовитість, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей; гуманізм, як ставлення до людини із повагою до її гідності [8]. Гуманізм – як спрямованість діяльності викладача на особистість студента, утвердження у ньому найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки, почуття совісті й відповідальності, логічно поєднується спільною метою з особистісно-орієнтованим підходом в інтелектуально-творчому освітньому середовищі і разом являють основу формування особистісної складової методичної компетентності.

На сьогодні принцип гуманізації визнаний одним із найважливіших принципів реформування освіти в Україні. Він спрямований на визнання пріоритетності загальнолюдських цінностей й гармонізацію стосунків людини і природи. Гуманізація освіти передбачає введення до навчальних предметів духовних цінностей та надбань світової культури. І.А. Зязюн підкреслює, що гуманістично спрямована освіта – чи не найосновніший і єдиний шлях поступового оздоровлення морального клімату країни. Можливо тоді прийде нове покоління політиків – не лише з капіталом, вченими ступенями та званнями, гарним знанням іноземної мови, але й з іншим духовним та душевним світом, що мислять не службово-інструментально, а у контексті цінностей та смислів людського життя й культури [7].

На гуманізацію змісту освіти при вивченні природничих дисциплін орієнтує Галузевий стандарт вищої освіти, освітньо-кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста, у яких зазначені уміння відповідно до типових завдань діяльності [9]. «З метою усвідомлення молодшими школярами людини як складноорганізованої, моральної й неповторної істоти, розуміння людського життя як вищої цінності на основі знань про місце людини у природі і суспільстві, закономірності взаємозв'язків у системі «природа-людина-суспільство» вміти навчати учнів розуміти неповторність кожної людини, сутність і цінність людського життя, формувати в учнів досвід бережливого ставлення до власного здоров'я і життя та до життя інших людей; з метою засвоєння молодшими школярами елементів екологічної культури, ґрунтуючись на знаннях учнів про природу рідного краю, враховуючи особистісний досвід *емоційно-ціннісного* ставлення до збереження

природи рідного краю, моделюючи пізнавально-практичні ситуації, вміти виробляти первинні навички захисту довкілля» [9].

Отже, гуманізація змісту природничих дисциплін в умовах інтелектуально-творчого освітнього середовища шляхом інтеграції наукового та етичного аспектів у пізнанні світу забезпечить перехід від антропоцентричного до якісно нового світогляду, обумовленого етичною рефлексією та власною відповідальністю перед майбутнім. Розвиток професійно важливих якостей особистості у процесі формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів та вивчення природничих дисциплін повинні бути гармонійно пов'язаними процесами. Гуманізація змісту природничих дисциплін повинна спиратися на конкретні технології формування духовності у майбутніх учителів початкових класів.

Створення інтелектуально-творчого освітнього середовища при вивченні дисциплін природничого циклу у педагогічних коледжах повинно відбуватися на *основі компетентнісного підходу*, який спрямований на встановлення зв'язків теорії з практичними видами діяльності. В основі компетентності знаходиться система знань, умінь, навичок, здібностей, моральних цінностей, мотивація, досвід діяльності, а також готовність до реалізації набутих здатностей. За таких умов знання парадигма поступається діяльнісному підходу, за якого у центрі освітнього процесу перебуває особистість учня і знання, набувають сили і ролі знаряддя набуття особистісного досвіду, вмінь, способів опанування діяльністю.

Висновки. Таким чином, необхідною умовою ефективного функціонування інтелектуально-творчого освітнього середовища у процесі вивчення природничих дисциплін з метою формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів є доцільне впровадження підходів: цілісного та системного – як основи формування інтегрованих знань про природу з урахуванням глибоких міждисциплінарних зв'язків; індивідуального – як основи формування творчого досвіду, міцності знань, створення індивідуальної траєкторії інтелектуально-творчої підготовки, підвищення продуктивності навчання; особистісно-орієнтованого – для формування гармонійно розвиненої особистості, розвитку особистісних цінностей, професійних якостей як компонента методичної компетентності; компетентнісного у тісному взаємозв'язку із діяльнісним – для переорієнтації знання парадигми у процесі вивчення дисциплін природничого циклу майбутніми учителями

початкових класів та встановлення зв'язків теорії з практичними видами роботи на заняттях природничого циклу; гуманізації змісту природничих дисциплін у процесі особистісно-орієнтованого навчання на всіх етапах природничої підготовки – для формування елементів екологічного мислення й емоційно-ціннісного ставлення до життя у цілому, забезпечення переходу від антропоцентричного до якісно нового світогляду, обумовленого етичною рефлексією та власною відповідальністю перед майбутнім.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Человек. Философско-энциклопедический словарь. – М. : Наука, 2000. – 516 с.
2. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В.Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2005. – 640 с.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; ред. Н.Ю. Шведова. –18-е изд., стер. –М. : Русский язык, 1986. – 797 с.
4. Степанюк А.В. Методологічні та теоретичні основи формування цілісності знань школярів про живу

природу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / А.В. Степанюк. – К., 2001. – 471 с.

5. Фіцула М.М. Педагогіка : [навчальний посібник] / М.М. Фіцула. – Видання 2-ге, виправлене, доповнене. – К. : Академвидав, 2006. – 560 с.

6. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі : [навчальний посібник] / В.М. Нагаєв. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.

7. Зязюн І.А. Аксиологічні орієнтири сучасної культури / І.А. Зязюн // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. [22–24 квіт. 2009 р., Київ–Житомир] / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої ; АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. – Київ ; Житомир, 2009. – С. 37–48.

8. Піддячий В.М. Естетичні засади професійного саморозвитку майбутнього педагога : дис. ...канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / В.М. Піддячий. – Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2016. – 279 с.

9. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 «Початкове навчання» / За заг. ред. акад. АПН України В.І. Бондаря. – К., 2006. – 140 с.